

БЪЛГАРСКИ ВАРИАЦИИ НА ТЕМА ИСЛЯМСКИ ЗАБРАДКИ

Куна Котларска

Summary: This article analyzes the discussion, which started in the summer of 2006, related to the refusal of two students from a school in Smolyan to take their head-cloth off during classes. It shows the different meanings of wearing head-cloths by using ethnographic information, contemporary oral stories as well as interpretations of the participants in two large electronic media Internet forums. A comparison to the situation in France two years ago has also been made.

Key words: identity, gender, woman's status.

Темата възбуди всеобща дискусия и взриви общественото мнение точно в най-отпускарското и мързеливо време – лятото на 2006. Дебатът нямаше онзи размах и продължителност както коментарите на ислямските забрадки във Франция, вероятно поради факта, че ставаше дума за изолиран случай и за ситуация, която не е част от ежедневието на цялата страна. Той беше донякъде и резултат от работата на медиите и тяхното търсене на новини, но фактът, че изобщо този въпрос се постави и получи такъв отглас в България, е много-значителен.

Научните интереси на автора, както и значимостта на темата провокираха едно по-задълбочено изследване на проблема и опит за разглеждането му на европейски фон при комбинирано използване на исторически и етнологични методи. Поради ограниченото място целта на настоящата статия е да реализира част от тази задача. Тя ще се опита да открие причините, поради които стана възможно откриването на такъв широк обществен дебат по тема, която съвсем доскоро изглеждаше неактуална за българската публична реалност, и въз основа на систематизираните мнения да формулира въпросите за бъдещо по-обстойно проучване.

Източниците, от които черпи сведения съобщението, са предимно пресата, някои електронни медии като BTV и два Интернет форума (news.bg и novinar.bg¹). Поради факта, че събитията от лятото на 2006 имат аналози и в други европейски страни и особено ярко се проявиха преди 2-3 години във Франция, са привлечени и френски източници (Le Parisien, Libération) и др. Използван е и докладът на френското образователно министерство за употребата на религиозните символи в училище, както и анализи, публикувани в Интернет и отразяващи различни мнения и гледни точки.

Плюсовете на тези извори са свързани с това, че, от една страна, позволяват лесно и бързо да се установи хронологията на събитията. От друга –

дават възможност да бъде проследено мнението на много българи на различна възраст, живеещи в отдалечени един от друг райони на страната. Имаме на разположение и българския поглед "отвън", т.е. вижданията на българи, живеещи в чужбина.

Недостатъците на тази изворова база обаче трябва да се имат предвид и с нея да се борава внимателно – изказаните мнения принадлежат на хора, които имат нужните умения за работа с новите информационни технологии и достъп до Интернет, т.е. или са много млади, или по-възрастните сред тях принадлежат към слоеве, гравитиращи към средната класа. Иначе казано липсва широк диапазон от мнения, изразяващи отношението на всички възрасти и социални слоеве към феномена. Освен това не е възможно с абсолютна сигурност да се установи социалният статус, възрастта, понякога дори и пола на участниците.

Конкретната ситуация, провокирала дебата, е свързана с факта, че две ученички от икономическата гимназия "Карл Маркс" в Смолян – Фатме Кеха-йова и Михаела Василева ходят на училище с покрити коси и отказват да носят задължителните униформи. Те настояват да им бъде позволено да носят абрадките си, защото абраданата била форма на дискриминация.

Жалбата срещу директора на гимназията е подадена чрез Обединението за ислямско развитие и култура. В нея се твърди, че в някои учебни заведения съзнателно е въведена задължителна ученическа униформа, за да се изключи възможността ученички с ислямско вероизповедание да носят установеното от Корана задължително облекло.

Комисията, оглавявана от Кемал Еюп, отхвърля жалбата на Обединението за ислямско развитие и култура като неоснователна. Според комисията фондацията е извършила действия, които се определят като "подбуждане към дискриминация" и затова ѝ налага имуществена санкция в размер на 250 лв. Същото административно наказание е наложено и на педагогическото ръководство на икономическата гимназия в Смолян, защото то пряко е дискриминирало всички ученици, които спазват изискването да носят униформа, а е позволило на две ученички на нарушат вътрешния правилник на гимназията. Комисията налага парични санкции и на Министерството на образованието и науката и на Регионалният инспекторат на образованието в Смолян. В крайна сметка проблемът е решен в началото на новата учебна година, когато двете момичета преустановяват постоянни учебни занятия в гимназията и преминават в самостоятелна форма на обучение.

Погледът назад в историята сочи, че сравнително доскоро (до към средата на миналия век) в България не само мюсюлманките ходят с покрити глави, но и българките. По думите на известния български етнограф Димитър Маринов *"гологлава жена без абрадка на главата е невидено и нечуто. Само лудите жени тръгват без абрадка. Мома ходи гологлава; но веднъж минало венчило, тя трябва да е абрадена със абрадка. На жена не бива да се видят косите от никой друг мъж дори и от свекъра, защото е лошо за къщата,*

лошо е за семейството, лошо е за децата. Само мъжът може да види косите на жена си. Гологлава жена равностойна гола жена.” (6, 222)

Българските етнолози са доказали вече, че косата е носител на древни митични послания, съхранени в традиционните представи и стоящи във връзка с плодородието, здравето, силата на жената (3, 56). Не само по българската етническа територия, а изобщо там, където се практикува покриване на женската глава, независимо от религията, то има предпазни функции, които засягат сферата на телесното и сексуалното (8), макар проявите и конкретните му значения да са специфични за всеки вид общество.

От 50-те до към 70-те години на XX век в България покриването на женската глава и при християни и при мюсюлмани постепенно престава да бъде ежедневна практика и се запазва само при по-възрастните. Важна роля в това отношение играе както самото обществено развитие, така и официалната идеология по това време. Социализмът като типична атеистична доктрина поставя знак за равенство между забрадката и нейния религиозен смисъл. От друга страна, всячески стимулира навлизането на жената на пазара на труда, което прави традиционните покривания на главата крайно неудобни и неприложими. Огромната миграция от селото в града и разкъсването на връзките в семейната група също катализират процеса. Така в един определен момент забрадката вече се схваща като външен белег на селски произход, изостаналост, ретрограднаост и старост (5, 373). Коя е причината след няколко десетилетия две девойки не само да се върнат към забрадките, но и открито да заявят претенциите си да ги носят и с това да предизвикат такъв отзвук в медиите? Подкрепя ли днешното българско общество тези техни искания? Защо?

Мненията в двата изследвани интернет форума оформят две полярни становища.

По-малобройната група участници подкрепя категорично правото на двете момичета да носят забрадките си в училище. Мотивите са различни. Единият от тях гравитира около идеята, че практически покритата глава няма значение и всеки има право да ходи облечен както прецени:

българин 03.08.2006, 11:17

Докато училището е задължително за всички, всеки може да ходи там облечен както си иска. Какви наказания може да им наложат освен да ги изключат? Може би ще ги изключат след това от комсомола, щото не ходят на училище, а?

Шок и Ужас 30.08.2006, 21:08.

Иначе забрадките — какво лошо; все едно да забранят шапките или определени видове прически.

brum 30.08.2006, 14:05

На кой му е кеф да носи забрадки, ми да ги носи. Ако иска черни, ако иска и розови на лилави капчици. Проблема си е негов! А който смята, че

носенето на забрадки го обижда, ми да носи бяла роба с извезан православен кръст на нея! Какъв Ви е проблема!?

Гаден Комунист 04.08.2006, 19:43

Какво ви пречат забрадките на момичетата, не мога да разбера. Ами те в България всички жени до 1970 ходеха със забрадки.

Много малко са тези, които считат, че забрадките нямат особено значение. За по-младите участници просто това е част от облеклото, чието послание е по-скоро свързано с желанието на юношите да намерят себе си и да изградят своята собствена идентичност:

До Бързия влак, 2006-07-12, 23:26:46

Ами татуировките? Ами обичките, ами "пиарсинките"? Ами кръстчетата? И аз знам, Батка! Сега е свобода и ще ходим, ако искаме и с каубойски шапки! И без това всички си имаме "бейзболни шапки". И кво от това?

gg 03.08.2006, 15:19

Аз ако искам по бански ще ходя на училище, всеки си има право да си ходи как си иска, ако не нарушава реда в училище

Егати демокрацията... 2006-08-01, 20:34:09

Да нямаш свобода да ходиш със забрадка, или дялбен да го кажем, или сутиен да ти е забранено да носиш...!

Има и такива, които са с ясно изразени **промюсюлмански позиции** и категорично подкрепят правото на двете смоленски момичета да носят забрадките си в училище. Те са само двама. От представянето на единия става ясно, че той е турчин, който от дълги години не живее в България.

Анадолец (Не съм българин и не живея вече от 28 г. в България) 2006-08-01, 20:58:29

Браво на Смолянчанките не обърнете внимание на гяурските убиди. Така повече сте красиви.

Другият стои зад принципа, че щом това не вреди на никого, а и Конституцията като основен закон на Република България постановява свобода на вероизповеданията, няма смисъл чрез забрани да се нарушават естествените права на човека да афишира своята религиозна принадлежност. Позовавайки се на един основните стълбове на европейската демокрация, той слага по-скоро акцента върху разликата прилично – неприлично в съвременното тийнейджърско облекло:

Abdurrahman, 2006-08-03, 21:22:11

Ние за ЕС ли сме тръгнали или искаме да приличаме на Турция?! В Германия ходят забрадени на училище без проблем! Нима прашките и полчиците са по-подходящи!?!...

Повечето от участниците подкрепят идеята, че момичетата не би трябвало да носят забрадките в училище. Интересни са начините, чрез които те аргументират мненията си. Сравнително малко са тези, които свързват факта единствено с религията и с реалностите на съвременното българското училище. Поставяйки на преден план неговия светски характер, никой от участниците обаче не обръща внимание на факта, че образователната система не прокарва целенасочено светския принцип, допускайки постоянно присъствието на духовни лица на различни училищни празници и позволявайки провеждането на часове по свободно избираема подготовка по религия.

Стилет, 2006-08-04, 13:33:18

България е светска държава. Държавата е отделена от религията. Никой не ограничава религиозните права на принадлежащи към отделни религии. Така е в светските държави, включително нашата съседка Турция. За какво нарушение на човешки права говорим!?

Анастас, 2006-08-04, 03:20:24

Ние сме светска държава и в нашите училища няма място нито за кръстове, нито за забрадки и фесове. Както в съседна Турция и в демократична Франция.

Други не мислят, че точно това е проблемът, който трябва да се дискутира:

_gg 03.08.2006, 15:19

Реда не трябва да се бърка в правото на хората да носят и изглеждат както искат.. ама че простотии що ни занимавате с глупости?

_gg 03.08.2006, 15:16

кво значение има как е облечен , ако иска и куче може да учи в училище, стига да може.. кви са тиа глупости.. тва да е проблема на училищата – облеклата.

Трета група свързва директно проблема с нетолерантността и етническия мир в страната. Участниците в нея считат, че точно това и именно сега не трябва да става ябълката на раздора в България. За повечето от тях сценарият вече е проигран в Косово и трябва да се направи всичко възможно той да бъде избегнат:

Мария, 2006-08-04, 15:38:08

Аз не мога да разбера кому е нужно това постоянно заяждане и нагнетяване на идеята, че едва ли не се заражда някаква етническа нетърпи-

мост. Просто трябва да приемем факта, че сме равноправни жители на Република България и вместо да се държим като невротизици и да скриваме страховете си зад надутите думи както на авторката, нека да бъдем ХОРА, да се учим един от друг, а не да се нападаме.

Петър, 2006-08-03, 20:55:49

За добро или за зло ние живеем заедно с турците вече близо 700 години. Знаем си и мурафетите и табиеите. Разбирателството се дължи на толерантността и цивилизоваността на хората...

Тнар.етнически мир е постигнат от всички нас, обикновените хора и на тези преди нас в продължение на много години, а не е заслуга на самозванци, които се бият в гърдите. Крадците нямат вяра – те всички са еднакви, само се крият зад името на своя господ. В края на краищата, мисля че е по-лесно е да вървим напред заедно в мир, отколкото да дърпаме и да се хапем.

Христо, 2006-08-01, 07:51:40

Засега проблемът е изолиран, уж незначителен. Но всеки малък проблем като се пренебрегне, става мноооого голям проблем. Така започна и Косово... На този проблем трябва да се обърне много сериозно внимание...Това е не само български въпрос.

Дискусията за или против забрадките в училище предизвиква винаги многобройни отзиви (от 16 до 202) в двата изследвани интернет форума. Възщност ислямските забрадки са само изходната точка. В много от случаите практически тече дебат за това кои сме “ние”, кои са “те”, какви са типичните български черти, какво не ни достига в започналия път към Европа, иначе казано тече дебат за българската национална идентичност и за мястото на малцинствата в нея. Това не е случайно. Повече от 15 години тя е в процес на трансформация, който измества акцентите и съотношенията в различните и компоненти и води до повишаване значението на културния слой от българската идентификационна схема (7, 5–6). Незавършеният все още преход от моноцентричност към плуралистичност поставя пред участниците многобройни мъчителни въпроси с неясен отговор и ориентира дебата в двата форума преди всичко към определени културни специфики, породени от многовековното мултиетническо съжителство на Балканите.

Най-много са коментарите, концентрирани върху **турците и тяхното място в българската история и култура**. Анализиранията мнения дават представа за широкия спектър от отношения, които съществуват в българското публично пространство. Те варират от крайно негативна оценка (*...менталността на голяма част от нашите турци не се е променила значително. За тях ще си останем гяури.*) през по-умерено отношение (*Да се наричаш турчин в България е много интересно от гледна точка на историята... Жалко, че за игричките на политиците страдат децата и се настройват хората едни срещу други*) до съжаление (*лесно може да се разпали етнически конфликт в България и по-точно в Родопите, от които всички ще сме губещи. Дър-*

жавата не бива да допуска действието на ислямски фондации и екстремисти в този район. Но за жалост май няма държава... Очевидно е, че българите лесно ще се поддадат на провокациите на крайните ислямисти дошли от чужбина и това може да доведе до проливане на кръв) или откровен протест на почувствали се заплашени идентичности (Не така! Стоп на дискриминацията на цивилизованите турци и техните братя турските цигани.) Повечето участници, независимо от това какво е мнението им, директно поставят знак за равенство между носенето на забрадките и типично турското, приемат забрадките за същностен елемент на турската култура от миналото и в този смисъл ги схващат като емблематичен символ на немодерна, изостанала и мюсюлманска Турция.

Изнененадваща на пръв поглед е констатацията, че малко участници свързват носенето на забрадките с **мястото на жената** в исляма и във връзка с това са склонни да коментират изобщо ролята на жените в съвременното общество. Очевидно в случая покриването на женската глава се схваща по-скоро като културна специфика и религиозна характеристика на определена етническа група и по-малко като проблем, който е специфично женски. Хората, които насочват мислите си натам, открояват неравностойното положение на двата пола изобщо, но го поставят върху фона на исляма и глобалното развитие.

Br, 2006-08-03, 21:10:00

Г-не Абдурахмак, ако бяхте жена — мюсюлманка, честно, с ръка на сърцето, кажете нямаше ли да се молите на Аллах да ви превърне в мъж? Както казваше Джон Ленън: "Жената е негърът на света". Положението на жените е достатъчно тежко, но и войнстващият ислям го прави нетърпимо.

Abdurrahman, 2006-08-03, 21:22:11

Относно въпроса ви, много ми е трудно да отговоря, защото не мога да си се представя като жена! Но не забравяйте, че мюсюлманките в голямата си част не работят, а стоят вкъщи и гледат телевизия! Мисля, че някои алчни европейки дори им завиждат!

Rael, 30.08.2006, 13:20

Целият свят разбра, че ислямът е в настъпление и всеки опит за налагане на тази античовешка символика трябва да бъде спиран. Жени, увити с фереджета в 2006 година — това е абсурдно!

Skarlet, 03.08.2006, 15:54

Майките с прашки, децата със забрадки!

Последният пример красноречиво показва разликата в отношението на различните поколения жени у нас към ислямската забрадка. **Конфликтът между поколенията** също намира своето място сред изказаните мнения. Дебатът за това как трябва да се ходи облечен на училище отваря и разговор за необходимостта от ученическа униформа. В нея ясно личи мнението на по-старото

поколение, което още пази неприятни спомени от училищното облекло и реакцията на младото, което поставя нещата на чисто икономическа плоскост и по младежки директно претендира за своето място под слънцето.

До Бързия влак, 2006-07-12, 23:26:46

Ако некой иска да сме униформени, да ни купи униформи и да каже какво ще даде, за да ги носим! А стига бе, ветераните, вие като сте били млади са ви стригали дългите коси и още лелеките. А сега кво? Да имаме и ние от какво да се жалим ли? Вие поне на море сте ходили, а ние къде да се покажем по бански и по без бански, а?

Външният поглед на българите емигранти обикновено съпоставя чуждия модел с българската реалност и веднага откроява различията в обществената скала на ценностите “у нас” и “при тях” като често с огорчение констатира все още разместените и неподредени пластове на българския преход. Едно от мненията може би най-красноречиво резюмира дискусията и нейните многопосочни аспекти:

Весоб от Торонто, 2006-08-01, 02:35:10

Колко просто е всичко в Канада и колко объркано е в България, а да не говорим какво става в Ливан. В Канада дигай каквато ти хареса джамия, църква, хинду храм, синагога и какви ли ги няма, някои даже ги чуваме за пръв път. Тука можеш да видиш полицаи с чалма, защото бил сикх; ако искаш можеш да не ходиш на работа в дните, които според твоята религия се празнува нещо си там, можеш да сеявиш за атеист или да станеш основател на нова религия, не можеш само да получаваеш незаработени пари, да не плащаши данъци и да не знаеш официалния език [английски]...та да си дойдем на думата ...света рано или късно трябва и може би ще си дойде на мястото.

Анализираните мнения от изследваните два форума показват, че в забрадките и тяхното носене се влагат различни смислови значения, които оформят няколко основни бинарни опозиции, отразени в следващата таблица:

С положителна конотация (без забрадки)	С отрицателна конотация (със забрадки)
християнство	ислям
българско	турско
ние	те
прилично	неприлично
млади (нови, модерни)	стари (в смисъл на консервативни)
Европа	Азия
мнозинство	малцинство
добро	зло

Прави впечатление, че опозицията мъжко – женско не е ясно изразена. Вероятно тази липса би могла да бъде обяснена с факта, че в случая половата принадлежност отстъпва по важност на етническата и културната, чийто маркер се явява покриването на женската глава.

Поради факта, че повечето участници са против носенето на забрадките, като брой преобладаващите мнения могат да се класифицират по-скоро в първата колона. В зависимост от гледната точка на автора обаче оценките сменят лесно позициите си и съответните смисли. Фактът, че явлението толкова лесно се класифицира показва, че към него се подхожда стереотипно, че образът му е станал част от несъзнаваното, че играе роля на символ. Символите по природа са амбивалентни и съчетават заложените в тях противоположности (2, 44), което позволява в нашия случай безпроблемното преминаване от единия в другия полюс.

Интересното е, че феноменът ислямски забрадки занимава общественото мнение в много от съвременните европейски държави. Както в Западна Европа – Франция и Германия, така и в страни с традиционно ислямско вероизповедание като Турция въпросът периодично е в центъра на публичния дебат.

Без да се опитваме да налагаме чужди на нашата действителност схеми, за да я анализираме, бихме искали да очертаем насоките, в които многобройните публикации, излезли в медиите и научната периодика във Франция по повод приемането на закона за религиозните символи, биха могли да ни бъдат полезни. Разбира се, тяхното подробно проследяване тук е невъзможно. Важно е да се отбележи обаче, че мюсюлманската забрадка, това малко парче плат, фокусира в себе си няколко големи проблема като ги постави на фона на международното развитие. Първият от тях е свързан с извършващата се в момента трансформация в идентичността на значителна част от мюсюлманските граждани на страната, голяма част от които произлизат от бившите френски колонии. Направените изследвания показват ясно изразен стремеж към нова, “мюсюлманска” идентичност, далеч по-неутрална, без отрицателната оценка “емигрант”, която маргинализира това население и неговите потомци (1, 21). Актът от 11.09.2001, официалната американска политика, войната в Персийския залив, както и изострените отношения на Западния свят с войнстващия ислям слагат особено силен отпечатък върху фона, на който се развиват идентификационните процеси. От една страна, всички тези събития водят до известно капсулиране на ислямските малцинства, а от друга – до силен стремеж към тяхното собствено интегриране във въобразената световна “мюсюлманска нация”. И до връщане към нещо, което първото поколение емигранти е искало да забрави – забрадката като знак за принадлежност към предишната общност.

Резонен е въпросът ако това е така и във Франция и Германия² става дума за заплашена/заместваща идентичност, то защо проблемът стои остро и в Турция – страна, в която традиционно ислямът има превес и не става дума за мюсюлмански малцинства? При цялото ни несъгласие с някои от компонентите

в теорията на Хънтингтън, струва ни се, че тук е приложима идеята му за сблъсък на цивилизациите и за колебаещите се страни на “разлом”, т.е. такива, които поради своето местоположение се намират между две цивилизации и в продължение на дълъг период са в ситуация на промяна на своята цивилизационна идентичност (9, 203–211). Може би това е причината, поради която в Турция религиозната принадлежност и съответно нейните символи менят перманентно ролята си като част от идентификационната схема и излизат на преден план или временно биват забравени.

Така стигаме и до последната голяма група въпроси, които общественият дебат за забрадките поставя: какъв е смисълът в случая да се използва жената и нейната коса? Защо за целта се използва именно женското тяло? Всъщност само женската идентичност ли обозначава покритата глава? Или идентичността на цялата общност³? Каква е ролята на пола в дефинирането на различните идентичности – религиозна, етническа, национална?

Може би най-важният въпрос, изискващ специален анализ, е кое прави възможно в един символ да се влагат толкова различни значения и противоречиви оценки? Вероятно отговорът е свързан с факта, че той обозначава пола в качеството му на основен обществено структуриращ елемент и като такъв е част от предствата за него. Пради това покриването на женската коса и съответно забрадката се явява древен и многопластов символ, чиито значения са реактуализирани многократно в течение на времето. Женските коси и днес, както някога, играят роля в дефинирането на етническата и/или религиозна идентичност.

БЕЛЕЖКИ

¹ По-надолу в текста в приведените примери е запазен оригиналният изказ, направени са само някои правописни корекции.

² А вероятно и у нас.

³ Като предава следните послания: “аз съм мюсюлманка и следователно се отличавам от другите като крия косите си под кърпа” или “при нас мюсюлманите жените носят забрадки, значи и аз като мъж очаквам и смятам за необходимо жена ми и дъщеря ми да носят забрадки”.

ЛИТЕРАТУРА

1. Analyse du rapport de l'inspection générale nationale de juin 2004 sur les signes et les manifestations d'appartenance religieuse dans les établissements scolaires, <http://www.c-e-r-f.org/voileobin.htm>

2. Беноа, Л. Знаци, Символи и митове. Враца, изд. Одри, 2000 (1998).

3. **Ганева, Р.** Традиционните прически, забраждания и украси за глава на българката като социален знак. – В: Българска етнология, година XXVI, 2000, книга 4, Етнографски институт с музей при БАН, 51–71.

4. **Damiens, C.** Le corps des femmes n'est pas un champ de bataille, Un point de vue féministe sur la loi "anti-voile" 29.04.2004.

5. **Котларска, К.** "Звезди в косите, сълзи в очите?" (Женски изображения и официална политика в България през 40-те – 60-те години на XX век). – В: Етнологията вчера, днес и утре, В. Търново, Университетско издателство "Св. св. Кирил и Методий", 2006, 363–374

6. **Маринов, Д.** Народна вяра и религиозни обичаи. С., БАН, 1994.

7. **Неделчева, Т.** Идентичност и време. С., Академично издателство "Марин Дринов", 2004.

8. **Sassi, Asma.** L'une voilée, l'autre aussi, 8.03.2006.

9. **Хънтингтън, С.** Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред. С., Обсидиан, 2002.